

Анотація

У статті розглядається культурно-освітня діяльність Товариства шкільної освіти під час радянської влади 1920 р. Зокрема, автором звертається увага на завдання, які ставилися товариством на новому етапі, а саме: дбати про організацію філій ТШО на місцях; відкривати нові школи, займатись розробкою теоретичних і практичних питань школи, побудованої на принципах Єдиної трудової школи; влаштовувати педагогічні курси, створювати зразкові трудові школи, організувати дитячі трудові колонії.

Ключові слова: Товариство шкільної освіти, радянська влада, філії ТШО, єдина трудова школа, дитячі трудові колонії.

Аннотация

В статье рассматривается культурно-образовательная деятельность Общества школьного образования во время советской власти в 1920 г. В частности, автором обращается внимание на задачи, которые ставились обществом на новом этапе, а именно: заботиться об организации филиалов ТШО на местах; открывать новые школы, заниматься разработкой теоретических и практических вопросов школы, построенной на принципах Единой трудовой школы; устраивать педагогические курсы, создавать образцовые трудовые школы, организовывать детские трудовые колонии.

Ключевые слова: Общество школьного образования, советская власть, филиалы ТШО, единая трудовая школа, детские трудовые колонии.

Summary

The article examines the cultural-educational activity of the Society of school education during the Soviet rule in the 1920s, in particular, the author draws attention to the challenges posed by the society at a new stage, namely: take care of the organization of branches TCO; to open new schools, to develop theoretical and practical questions of the school built on the principles of the Unified labor school; to arrange educational courses, to create exemplary schools, organizing children's labor colony.

Key words: Society, school of education, the Soviet government, branch office, TCO, unified labor school, children labor colony.

УДК 37.017.4:005.642.4-053.6(045)

Н. Ф. Власова,

начальник управління молоді,

фізичної культури та спорту

(Запорізька обласна державна адміністрація)

АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МОЛОДІ В ЗАРУБІЖНІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТІ

Постановка проблеми. Проблема формування громадянської позиції особистості зі зміною політичної ситуації в Україні набула особливої гостроти. Це обумовлено тим, що Україна знаходиться в умовах політичних, соціально-економічних та гуманітарних криз і суперечностей, крім того, країна знаходиться в стані війни. Тому формування соціально-активної особистості зі зрілою громадянською позицією, особистості, для якої дотримання законодавства є ціннісною орієнтацією, та яка здатна захищати вітчизну, на сьогодні є вкрай актуальним завданням для всіх державних інститутів, організацій та об'єднань.

Все це актуалізує пошук принципово нових підходів до організації педагогічної роботи з молоддю, спрямованої на формування соціального досвіду, який стане основою становлення поінформованих,

відповідальних і залучених до суспільного життя громадян з високим рівнем громадянської позиції.

Аналіз досліджень і публікацій. Слід зазначити, що громадянська позиція, будучи міждисциплінарним поняттям, у сучасній науці досліджувалася на філософському, соціологічному, психологічному, педагогічному рівнях. На філософському рівні науковцями розкрито зміст поняття “громадянська позиція” і виявлено її ціннісні аспекти (О. Міхаліна, М. Мамардашвілі та ін.), визначено окремі проблеми формування соціальної активності та обґрунтовано її значення для громадського становлення особистості (Л. Архангельський, С. Іконнікова, В. Лісовський та ін.).

На соціологічному рівні досліджувалося те, яким чином положення особистості в суспільстві визначається системою її прав і обов'язків, місцем індивіда в системі соціальних відносин (В. Кон, Ю. Резнік та ін.). На психологічному рівні науковцями (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Бодалев, К. Божович, С. Рубінштейн та ін.) розглядалися різноманітні аспекти цілісної позиції особистості, які залежать від специфіки діяльності людини. У працях учених осмислюються передумови та основи громадянського становлення особистості, обґрунтовуються механізми формування громадянської позиції.

Питання формування громадянської позиції в процесі громадянської освіти та виховання в педагогічних дослідженнях висвітлені досить детально визначені теоретичні засади формування громадянської культури учнів загальноосвітньої школи (Н. Дерев'янка, Ю. Завалевський, П. Вербицька, І. Сахневич та ін.), розкрито можливості громадянської освіти у формуванні громадянської позиції (Т. Болотіна, М. Бренсон, Л. Нельсон, Ч. Уайт та ін.), обґрунтовано вплив соціальних і політичних умов на становлення громадянина (А. Мудрик, В. Сластьонін та ін.), визначено взаємозалежність громадянської культури та громадянської позиції особистості (А. Шаміч), розкрито суперечності процесу розвитку громадянської позиції старшокласників та виділено педагогічні умови цього процесу (С. Митросенко, Т. Османкіна, В. Судакова та ін.), доведена можливість формування громадянської позиції засобами рефлексії (Н. Крицька).

Громадянська освіта розглядається науковцями як фактор інформаційного суспільства (С. Клепко, Н. Чернуха) та державне та громадське партнерство у формуванні демократичної громадянськості (С. Рябова, В. Зелюк, М. Лахижи).

Дослідниками окреслено шляхи формування громадянської позиції школярів у процесі вивчення суспільно-політичних дисциплін і предметів гуманітарного циклу (Н. Мещерякова), прилучення до культурно-історичних цінностей регіону (І. Лиман), трудової підготовки (Т. Веремєнко), пошукової діяльності з увічнення пам'яті полеглих у роки війни (В. Судакова), в рамках діяльності громадської організації (О. Солодова, Л. Щербакова).

Разом з тим, результати нашого опитування старшокласників шкіл м. Запоріжжя показали, що сьогодні більшість сучасних молодих людей не відчують себе частиною суспільства, не приймають як особистісну цінність, такі складові громадянської позиції як “громадянський обов'язок”,

“військовий обов’язок”, “національна ідея” тощо, практика доводить соціальну пасивність, або недостатню активність досить значної кількості молоді. Це підтверджується результатами соціологічних досліджень [1], на основі яких можна зазначити, що в нашому суспільстві значно змінилося ставлення молоді до таких цінностей, як Вітчизна, обов’язок, патріотизм, честь. Таким чином, аналіз наукової літератури, стану педагогічної практики дозволив виявити істотне протиріччя між потребою суспільства у формуванні громадянської позиції молоді як активних учасників політичних та суспільних процесів, що відбуваються в українському суспільстві, і недостатньою вивченістю в педагогічній науці питань, пов’язаних із визначенням способів і засобів формування громадянської позиції старшокласників.

Пошук шляхів вирішення цього протиріччя потребує аналізу сучасної практики формування громадянської позиції молоді, що й обумовило вибір теми даного дослідження.

Мета статті полягала у визначенні на основі аналізу системи громадянської освіти в зарубіжному та вітчизняному досвіді організаційно-педагогічних умов формування громадянської позиції старшокласників в умовах загальноосвітнього закладу освіти.

У своєму дослідженні ми спирались на розробки Т. Кобелевої, яка визначає громадянську позицію старшокласника як інтегративну систему його відносин до держави, права, громадянського суспільства, до себе як громадянина, що визначають орієнтацію особистості на загальне благо і реалізуються в діяльності [6, с. 6].

Науковцями доведено, що на рівень розвитку складових громадянської позиції (мотиваційно-потребової, оцінно-емоційної і діяльнісної) [2; 5; 8] впливає соціальний лад держави, провідна ідеологія країни, релігійні або світські переконання родини, рівень розвитку педагогічної науки та практики. Громадянське становлення взаємопов’язане з проблемами морального вибору, ідеалами добра і гуманізму, моральним розвитком людини.

Тому перед сучасною школою ставиться завдання: сприяти становленню особистості зі сформованою громадянською позицією, здатної орієнтуватися в найскладніших і суперечливих умовах сучасної суспільної, політичної та економічної дійсності; особистості, готової до виконання основних соціальних функцій, здатної до суспільно-перетворюючої діяльності, тобто, виховати повноцінного громадянина України, про що зазначається в “Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті” [7]. І це є логічним, адже саме освіта є вирішальним фактором трансформації соціальних відносин і формування відповідної моделі конкретної історичної особистості – громадянина України. Розглянемо потенціал навчально-виховного процесу вітчизняної школи у формуванні громадянської позиції старшокласника. Слід зазначити, що цей процес передбачається навчальними курсами дисциплін гуманітарного та суспільствознавчого циклу. Але, на нашу думку, активну роль у формуванні громадянина можуть відігравати також навчальні дисципліни природничо-математичного циклу.

Ми вважаємо, що програмові вимоги до викладання математики акцентують увагу на економічному вихованні учнів. Зокрема, розв'язування задач сприяє формуванню умінь оперувати економічними категоріями: норма часу, норма виробітку, продуктивність праці, собівартість продукції, рентабельність, прибуток, якість продукції тощо, а також оцінці економічної ефективності технологічних процесів, аналізу результатів впровадження нових технологій. Це, в свою чергу, у поєднанні з бесідами виховного характеру переконує дітей, що економічні знання дадуть змогу краще адаптуватися в умовах ринкових відносин, нових форм господарювання. Уроки хімії можуть стати базовими для формування таких громадянськості умінь, як реалізація та відстоювання власних прав як виробника та споживача продукції хімічної промисловості; орієнтація в умовах вільного ринку при виборі перспективних джерел енергії. Фізика виховує бережливе ставлення до природи і людини, розкриває роль людського фактора на виробництві (тобто зростає роль відповідальності людини за власну діяльність). У процесі вивчення біології формуються цінності громадського суспільства та позитивного ставлення до них (екологічне виховання на уроках біології, а особливо – на уроках екології рідного краю). До методів роботи з формування громадянської позиції на уроках природничо-математичного циклу можна також віднести розповіді про відомих українських учених, які не лише зробили неоціненний вклад у світову науку, а й стали прикладом громадянськості та патріотизму. Одним із прийомів такої цілеспрямованої діяльності може стати використання епіграфів до кожного уроку, які містять, крім наукового, глибокий громадянський контекст.

Як свідчить педагогічний досвід, усебічний підхід до реалізації системи громадянського виховання в школі не може бути досягнутий засобами однієї дисципліни або навчального курсу. Більш ефективним є включення компонентів громадянського виховання в тематику різних шкільних дисциплін і позакласних заходів, а також відповідна організація шкільного життя. Його ефективність залежить, насамперед, від реального визнання педагогами особистості учня як суб'єкта виховання, найважливішого пріоритету, найбільшої цінності суспільства. У зв'язку з цим важко переоцінити можливості позакласної та позашкільної роботи з учнівською молоддю, яка є сферою, що, в першу чергу, орієнтується на створення єдиного освітнього простору та формування в школярів цілісного сприйняття світу; на гармонізацію вимог щодо реалізації освітнього стандарту і створення умов для розвитку індивідуальних інтересів і потреб особистості. Тобто робота з формування громадянської позиції у молоді передбачає органічний зв'язок навчальної та позашкільної роботи.

Серед методів і форм громадянського виховання в позашкільний час пріоритетну роль необхідно відвести активним та інтерактивним методам, які ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовуються на самостійний пошук істини. До таких методів належать: ситуаційно-рольові ігри, групові проблемна робота, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, “мозкові атаки” тощо. Для розвитку соціальної активності учнів упроваджуються

проектні технології в шкільні системи виховання, створюються учнівські громадські організації, органи шкільного самоврядування.

Прикладом такого синтезу технологій є участь дітей та молоді в громадських об'єднаннях, організаціях та рухах. Саме вони надають поштовху до самореалізації особистості, створюють умови для соціалізації та, як наслідок, формують активного громадянина і патріота. Участь школярів у громадських рухах створює необхідні умови для набуття ними соціального досвіду громадянського становлення. Яскравим прикладом є участь дітей у реалізації суспільно значущих проектів. Саме громадські рухи надають можливість спробувати старшокласнику кожен крок реалізації такого проекту на кожному етапі: цілепокладання (результат – усвідомлення суспільної користі), планування (принцип взаємовідповідальності кожного члена дитячого громадського руху за результат), процес реалізації (особиста відповідальність, самоконтроль), аналіз якості проекту (громадянська відповідальність).

Попередній виклад дозволяє стверджувати, що в педагогічній практиці нашої країни громадянське виховання є складовою цілісної моделі або системи шкільної освіти. Воно охоплює не лише навчальний курс у предметному значенні, але й є надпредметною цариною діяльності кожного навчального закладу, що сприяє вихованню громадянських демократичних цінностей усіх учасників навчального процесу.

Проаналізуємо підходи в організації громадянського виховання в зарубіжній освіті.

Громадянська освіта в школах США здійснюється чотирма шляхами: навчальний предмет, міжпредметна форма діяльності в умовах освітянського простору; організація позакласної та позашкільної діяльності; організація шкільного життя, що сприяє демократичній поведінці [4, с. 219]. У "Національних стандартах" США і в розроблених різними центрами програмах компонент знань з громадянського виховання реалізується у формі п'яти основних питань, а саме: "1. Що таке громадянське життя, політика і уряд? 2. Якими є основи американської політичної системи? 3. Як уряд, заснований відповідно до конституції, реалізує завдання, цінності і принципи американської демократії? 4. Якими є взаємовідносини Сполучених Штатів з іншими націями, у чому полягає їх участь у світових справах? 5. Якою є роль американських громадян в підтримці і розвитку демократії?" [4, с. 220].

Незважаючи на те, що в останні роки уряд США виділяє недостатньо коштів на програми з громадянського виховання, вони все одно розробляються в різних добровільних асоціаціях громадян, добровільних фундаціях, лобістських групах, спортивних товариствах, релігійних та інших організаціях. Незалежно від джерела фінансування програма повинна відповідати єдиним вимогам, зазначеним у державних стандартах і передбачати ознайомлення учнів з Конституцією США, політичними та урядовими документами. Крім того, зміст програм включає ознайомлення школярів із громадянськими правами та обов'язками, практична частина охоплює управління управління шкільною спільнотою та регулювання взаємовідносин між її учасниками.

Наприклад, програма некомерційної організації iCivics [4], спрямована на активізацію громадянської позиції школярів за допомогою привабливих навчальних ресурсів, зокрема, інтерактивних, збільшує можливості вчителів у підготовці свідомого покоління громадян, надаючи їм нові засоби для активного залучення дітей до життя держави шляхом навчання основам демократії. Такі ресурси включають принти планів уроків, ігри з винагородами, цифрові інтерактиви. Ігри iCivics надають учням середовище для вирішення реальних проблем і можливість спробувати себе в різних суспільних ролях. Ігри базуються на чітких навчальних цілях та є допоміжними матеріалами, що інтегруються з планами уроків. На нашу думку, цей досвід є дуже ефективним і потребує адаптації в українських школах, тому що ігри iCivics, крім того, що спрямовані на формування нових знань, вмінь та навичок, як і інші форми навчальної діяльності, дають можливість учням: а) опанувати теорію через практичну діяльність (шляхом розв'язання конкретних завдань); б) узнати відразу результати своєї квазіпрофесійної діяльності (наприклад, гра "Суд", у якій суддя оцінює роботу учасника як юриста); в) стати суб'єктом власного навчання.

У Польщі цивільні знання включають інформацію за чотирма напрямками – цивільне, політичне, соціоекономічне та культурне: 1) знання з побудови і функціонування політичної та інституційної систем, знання основних демократичних документів, що лежать в основі громадянського суспільства; 2) ідентифікація громадян як жителів Польщі і визначення ролі мультикультуралізму в польському суспільстві; 3) соціоекономічні знання про лад суспільства, включаючи професійну підготовку та економічні знання, пов'язані з системою податків, соціальної та інституційної систем держави; 4) знання культурної та історичної спадщини, загальний розвиток громадян.

Для Польщі, як і для нашої країни, формування в школярів громадянської позиції є однією з найактуальніших проблем. Значна увага в польській середній освіті в цьому контексті приділяється гуманітарним дисциплінам, окреме місце серед яких посідають історія та література. З цією метою в програмах з цих навчальних предметів значний акцент робиться на патріотичному вихованні, велика увага приділяється зіставленню й аналізу релігійних міфів та історичних легенд, суттєво розширені хронологічні рамки історії Польщі та поглиблено вивчається політична ситуація в країні [3, с. 27].

На думку польських педагогів [3], рівень політичної та правової свідомості, громадянської культури є одним із важливих показників результату процесу виховання старшокласників. Можна зазначити, що комплексний підхід до процесу виховання в школі, у якому визначені головні напрямки і завдання виховної діяльності педагогів, показав свою життєздатність і ефективність. За програмою "Головні напрямки виховної роботи в школі і навчально-виховних закладах", значне місце в якій відведене формуванню громадянської культури, політичної та правової свідомості учнів, затвердженою Міністерством просвіти і виховання ще у 1983 р., учителі працюють і дотепер. З метою поширення серед

польської молоді громадянських знань, необхідних для існування в незалежному демократичному суспільстві, у шкільну програму введено дисципліну "Громадянська едукація" (1989 р.). Дуже важливим кроком у розвитку демократії в країні можна вважати спільну розробку Міністерства освіти Польщі та Департаменту підготовки вчителів з Мершон Центром при університеті штату Огайо (США) "Проект програми громадянської освіти у демократичному суспільстві" для середньої загальноосвітньої школи, в якому окреслені напрямки роботи педагогів. Головними завданнями програми є: а) опрацювання нового змісту підручників і дидактичних матеріалів з навчальної дисципліни "Наука про життя в суспільстві" для основних і середніх шкіл; в) опрацювання програми предмета "Навчання учнів основам знань з громадянознавства" для вищих шкіл; в) створення осередків освіти з громадянознавства й економіки для вчителів. Значним внеском в оптимізацію процесу формування громадянської позиції та світогляду старшокласників стало видання посібника "Вибрані допоміжні тексти для вчителів з громадянського виховання у рамках програми з громадянської освіти у демократичному суспільстві".

Усе це дозволяє зазначити, що, незважаючи на деякі відмінності у змісті громадянської освіти в різних країнах світу, можна виділити спільне в завданнях формування громадянської ідентичності особистості засобами навчально-виховної діяльності освітніх закладів, а саме: сприяння становленню незалежного громадянина суспільства, формування почуття відповідальності за наслідки дій та виконання юридичних і моральних зобов'язань індивідуума суспільства, розвиток навичок дотримання встановлених стандартів поведінки без засобів зовнішнього впливу; прийняття персональних, політичних та економічних зобов'язань громадянина (турбота про себе, сім'ю, дітей, включаючи їх навчання; інформованість з щодо суспільних проблем; участь у голосуванні, сплата податків; прийняття як цінності поваги до людської гідності, чужої думки; дотримання закону при розвитку власної ініціативи; самовдосконалення почуття відповідальності, уміння користуватися особистими свободами).

Усе вищевикладене і власний досвід роботи дозволяє виділити такі напрямки формування громадянської позиції учнів старших класів:

1) мотиваційно-орієнтаційний: формування потреби участі в громадянській і політичній діяльності, інтересу до політичних, правових і суспільних проблем, установок і орієнтацій на суспільне благо;

2) соціально-діяльнісний: набуття досвіду громадської діяльності, формування вміння збирати, аналізувати й оцінювати суспільно-політичну інформацію, умінь соціальної взаємодії, навичок участі в дискусіях, публічних виступах, ділового спілкування, соціологічного дослідження, спрямованого на забезпечення розвитку позитивного відношення до держави, права, громадянського суспільства, до себе як громадянина;

3) рефлексивно-оцінний: розвиток здатності осмислювати і оцінювати особисту громадянську позицію.

За результатами дослідження ми виділяємо такі організаційно-

педагогічні умови успішного виховання громадянськості та патріотизму учнів у закладах освіти: прищеплення поваги до історико-культурної спадщини українського народу з метою усвідомлення ними сутності громадянськості, патріотизму; виховання шанобливого ставлення до державних символів (герб, прапор, гімн), органів державної влади країни; формування в учнів морально-психологічної та фізичної готовності до виконання ними конституційного обов'язку щодо захисту Батьківщини, поваги до захисників Вітчизни, воїнів; формування неприйняття екстремізму, національної та релігійної нетерпимості; педагогічна підтримка дитячих і молодіжних громадських об'єднань, учнівського самоврядування; розвиток соціально значущої діяльності учнів.

Висновки. Результати теоретичного дослідження і досвід роботи з молоддю дозволяє зазначити, що громадянська освіта дає можливість старшокласникам увійти в простір громадянського суспільства, зайняти більш активну позицію серед своїх однолітків, сформувати компетенції для життя в демократичному суспільстві. Але фрагментарне впровадження громадянської освіти не показало високої ефективності. Основними причинами такого результату ми вбачаємо у відсутності: а) узгодженості різних ланок освіти при впровадженні спеціальних навчальних програм громадянського навчання; б) системності в підготовці педагогічних працівників із питань громадянської освіти та поширенні позитивного досвіду; в) моніторингу та координації діяльності всіх соціальних інститутів, які займаються формуванням громадянської позиції молоді. На нашу думку, для досягнення результату формування громадянської позиції молоді необхідно адаптувати позитивний досвід закордонних освітніх установ, які проводять значну роботу (тісно пов'язану з мультикультурною освітою, формуванням громадянських цінностей, розвитком громадянської активності) по створенню відповідного освітнього середовища, реалізовану через посилення навчального плану з громадянською складовою й активізацію позааурочної роботи.

Інтеграція кращих зразків досвіду формування громадянської позиції молоді в зарубіжній та вітчизняній освіті створює можливості для реалізації відповідних проектів щодо створення стандартів громадянської освіти в Україні, посилює роль громадських організацій в забезпеченні позашкільної освіти.

Перспективними для подальшого дослідження є розробка та практичне впровадження навчальних програм підготовки педагогічних кадрів до формування громадянської позиції учнів різного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батищева О. Громадянська освіта як інструмент формування громадянського суспільства в Україні: проблеми та шляхи їх подолання / Ольга Батищева // Актуальні проблеми громадянської освіти: український та зарубіжний досвід : матер. Першої наук.-практ. конф. – 2013. – С. 9–15.
2. Бойчук М.А. Запровадження громадянської освіти в Україні як необхідна умова виховання демократії [електронний ресурс] / М.А. Бойчук. – Режим доступу : <http://novyn.kpi.ua/2011-1/05-filos-Boichuk.pdf>
3. Герасимчук В. Історія та рідна мова в патріотичному вихованні студентської молоді України і Польщі / В. Герасимчук // Шлях освіти. – 1997. – № 1. – С. 27–28.)
4. Геринг Джанет. Нові потреби громадянської освіти американського суспільства / Дж. Геринг // Актуальні проблеми громадянської освіти: український та зарубіжний досвід :

матер. Першої наук.-практ. конф., Острого, 19 червня 2013 року / [відп. ред. О. С. Батіщева; перекл. Ольга Батіщева] – Острого : ГО “Центр демократичного лідерства”, 2013. – С. 219-221.

5. Карнаух А. Громадянська освіта як засіб формування політичної культури молоді. Український центр політичного менеджменту [електронний ресурс] / А. Карнаух. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=79&c=1905>

6. Кобелева Т. И. Формирование гражданской позиции учащихся старших классов средствами социального проектирования : автореф. дисс. на соискание степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / Т. И. Кобелева. – Самара, 2006. – 24 с.

7. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – 23 квітня.

8. Романів Т. Засади формування активної громадянської позиції молоді / Т. Романів // Молодіжна політика: проблеми та перспективи : зб. матер. VI міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 травня 2009 р., Дрогобич / [наук. ред. С. А. Щудло]. – Дрогобич : ДДПУ, 2009. – С. 92 – 94.

Анотація

У статті на основі аналізу системи громадянської освіти в зарубіжному та вітчизняному досвіді виокремлено спільне в завданнях формування громадянської ідентичності особистості засобами навчально-виховної діяльності освітніх закладів, визначено напрямки та обґрунтовано педагогічні умови формування громадянської позиції старшокласників в умовах загальноосвітнього закладу освіти.

Ключові слова: громадянська позиція, система громадянської освіти, соціальна активність старшокласників, підходи в організації громадянського виховання, формування громадянської позиції учнів.

Аннотация

В статье на основе анализа системы гражданского образования в зарубежном и отечественном опыте выделены общее в задачах формирования гражданской идентичности личности средствами учебно-воспитательной деятельности образовательных учреждений, определены направления и обоснованы педагогические условия формирования гражданской позиции старшеклассников в условиях общеобразовательного учреждения.

Ключевые слова: гражданская позиция, система гражданского образования, социальная активность старшеклассников, подходы в организации гражданского воспитания, формирование гражданской позиции учащихся.

Summary

In the article there have been defined common in problems of formation of civil identity of personality by means of educational activities of educational institutions. Directions and pedagogical conditions of formation of civil position of students in educational institutions have been considered.

Key words: citizenship, civil society, social activity of senior pupils, approaches to the organization of civil education, formation of civil position of the students.

УДК 378.147.33

Т. В. Волкова,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ У ГАЛУЗІ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДО АНАЛІЗУ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ І РИНКУ ПРАЦІ У ПРОЦЕСІ ДИПЛОМНОГО ПРОЕКТУВАННЯ

Сучасні тенденції розвитку професійної освіти безпосередньо пов'язані з тими вимогами, що висувуються нині до фахівця. Концепцією Державної програми розвитку освіти України визначено, що основна мета професійної освіти полягає в підготовці висококваліфікованого фахівця відповідного рівня і профілю, компетентного, ерудованого,